

AIŠKINAMASIS RAŠTAS

DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS ŽVALGYBOS KONTROLIERIAUS, LIETUVOS RESPUBLIKOS ŽVALGYBOS ĮSTATYMO NR. VIII-1861 16¹, 23 STRAIPSNIŲ PAKEITIMO IR ĮSTATYMO PAPILDYMO 22¹ STRAIPSNIU, LIETUVOS RESPUBLIKOS ADMINISTRACINIŲ NUSIŽENGIMŲ KODEKSO 573 IR 589 STRAIPSNIO PAKEITIMO, LIETUVOS RESPUBLIKOS ADMINISTRACINIŲ BYLŲ TEISENOS ĮSTATYMO NR. VIII-1029 14, 18 IR 112 STRAIPSNIO PAKEITIMO, LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO KONTROLIERIŲ ĮSTATYMO NR. VIII-950 11 IR 12 STRAIPSNIŲ PAKEITIMO IR LIETUVOS RESPUBLIKOS VALSTYBĖS POLITIKŲ IR VALSTYBĖS PAREIGŲNŲ DARBO APMOKĖJIMO ĮSTATYMO NR. VIII-1904 2 STRAIPSNIO IR PRIEDĖLIO PAKEITIMO, LIETUVOS RESPUBLIKOS GYVENTOJŲ TURTO DEKLARAVIMO ĮSTATYMO NR. I-1338 2 STRAIPSNIO PAKEITIMO ĮSTATYMŲ PROJEKTŲ

1. Įstatymų projektų rengimą paskatinusios priežastys, parengtų projektų tikslai ir uždaviniai.

2010 m. vasario 12 d. Valstybės gynimo taryba (toliau – VGT) patvirtino Žvalgybos kontrolės ir koordinavimo stiprinimo koncepciją. Įgyvendinant šią koncepciją 2012 m. spalio 17 d. Seime priimtas naujos redakcijos Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymas (toliau – Žvalgybos įstatymas). Tačiau dalis pasiūlymų liko neįgyvendinta. Vienas iš neįgyvendintų klausimų buvo sprendimas dėl žvalgybos kontrolieriaus instituto. Pasiūlymas jį steigti buvo diskutuotas – buvo svarstoma kokią institucinę formą būtų geriau pasirinkti – *ombudsmenas*, *komitetas*, ar *atskira kontrolės institucija*. Diskusijose išryškėjo pagrindų klausimų – kaip suderinti žvalgybą (kontržvalgybą) kaip, iš esmės, slaptą veiklą su atskaitomybe, demokratine priežiūra, visuomenės pasitikėjimu bei žmogaus teisių ir laisvių apsaugos reikalavimais.

Demokratinėse šalyse žvalgybų ir saugumo tarnybų kontrolė (be *vidaus* kontrolės sistemos) apima mažiausiai tris kontrolės elementus: *vykdomąją* (vykdomosios valdžios institucijos, Lietuvoje – VGT), *parlamentinę* (parlamentas ir jo specialieji padaliniai) ir *teisminę-teisėtumo* (teismai). Kai kuriose Europos Sąjungos ir NATO šalyse šalia to dar pridodamas *išorinės nepriklausomos kontrolės* komponentas (ombudsmenai, žvalgybų ir saugumo tarnybų kontrolės komitetai, komisijos, komisarijai ir pan.).¹

Tarptautinė praktika rodo, kad nepriklausomos žvalgybų ir saugumo tarnybų priežiūros ir kontrolės institucijos šiuolaikinių hibridinių grėsmių kontekste vaidina vis svarbesnį vaidmenį demokratinėse valstybėse. Intensyvėjančios esamos ir kylančios naujos grėsmės, reikalauja aktyvesnio žvalgybų ir saugumo tarnybų įsitraukimo, tačiau kartu stiprinama žmogaus teisių ir laisvių apsauga, bendra žvalgybų ir saugumo tarnybų kontrolė, piliečių pasitikėjimas valstybe ir valstybės institucijomis.

Būtent besikeičianti saugumo situacija ir nauji iššūkiai augančių hibridinių grėsmių akivaizdoje sąlygojo siekį išplėsti Lietuvos žvalgybos institucijų galias. Tam 2019 m. gruodį registruotos Žvalgybos įstatymo pataisos, be kita ko, numatančios galimybę žmones kviestis į prevencinius pokalbius, be teismo sankcijos gauti iš bankų informaciją apie jų finansines operacijas.² Todėl, kartu su šiomis priemonėmis, išplečiančiomis žvalgybos institucijų galias, prasminga stiprinti nepriklausomą žvalgybos institucijų priežiūrą, ir taip sukurti papildomą

¹ European Parliament, Directorate-General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, „Parliamentary oversight of security and intelligence agencies in the European Union“. Study, 2011, p. 86–91.

² Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymo Nr. VIII-1861 2, 5, 9, 13, 15, 18, 26, 28, 29, 31, 32, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 53, 54, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65 ir 68 straipsnių pakeitimo ir Įstatymo papildymo 9(1) straipsniu įstatymo projektas.

mechanizmą garantuojantį žmogaus teisių ir laisvių apsaugą bei žvalgybos institucijų veiklos teisėtumą. Labai svarbu, kad visuomenė pasitikėtų, jog papildomos galios ir instrumentai bus naudojami griežtai pagal įstatymuose numatytą paskirtį ir nesudarys sąlygų pažeisti žmogaus teises ir laisves.

Parlamentinės priežiūros nepakanka, nes specializuoti žvalgybų ir saugumo tarnybų parlamentinės priežiūros komitetai negali atlikti reguliarios ir detalios žvalgybų ir saugumo tarnybų veiklos priežiūros dėl savo „politinės prigimties“, papildomų laiko sąnaudų ir specialiųjų žinių bei kompetencijų nebuvimo. Plataus mandato žmogaus teisių ombudsmenai, pavyzdžiui, Lietuvoje Seimo kontrolieriai, taip pat susiduria su laiko ir specialios ekspertizės poreikio problema, nes žvalgybų institucijų priežiūra ir veiklos kontrolė reikalauja specifinių ekspertinių žinių bei laiko. Todėl Lietuvoje jau kuris laikas svarstomas klausimas dėl nepriklausomos žvalgybų priežiūros ir kontrolės institucijos steigimo.

Šių svarstymų metu Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga (toliau – Seimo kontrolierių įstaiga) yra pažymėjusi, jog žvalgybos institucijų veiklos pobūdis ir ypatingas statusas (dėl didelės rizikos pažeisti žmogaus teises) neleidžia šios veiklos subjektui palikti visiškos savivaldos teisės, todėl turėtų būti nustatytas ir efektyvus išorinis žvalgybos institucijų kontrolės mechanizmas, o kontrolė turi apimti ne tik veiklos teisėtumo, darbuotojų darbo vertinimo, bet ir žmogaus teisių standartų laikymosi žvalgybos institucijų veikloje užtikrinimą. Nes, pasak Seimo kontrolierių įstaigos, Žvalgybos įstatyme numatyta asmens duomenų apsaugos garantija nėra pakankama, o toks reglamentavimas, kai nėra užtikrinama asmens teisė kreiptis į teismą, nėra tinkamas ir kelia abejonių, ar šalies teisinėje sistemoje įtvirtintas žvalgybos institucijų kontrolės mechanizmas atitinka esminius neteisminės kontrolės reikalavimus bei užtikrina Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnyje įtvirtintų vertybių apsaugą.³

Ministro Pirmininko 2020 m. kovo 4 d. potvarkiu Nr. 47 „Dėl darbo grupės sudarymo“ buvo sudaryta darbo grupė, pateikusi pasiūlymų dėl žvalgybos ir kriminalinės žvalgybos institucijų vidaus ir išorės kontrolės mechanizmo tobulinimo, kuriems pritarė XVII Vyriausybė. Darbo grupė siūlė suteikti papildomus įgaliojimus Seimo kontrolierių įstaigai, kad ši galėtų atlikti nepertraukiamą ir sistemingą žmogaus teisių būklės stebėseną ir prižiūrėti žvalgybos informacijos ir jos rinkimo metodų naudojimo bei kitos veiklos teisėtumą ir pagrindinių žmogaus teisių įgyvendinimą žvalgybos institucijų veikloje. Darbo grupė siūlė stiprinti Seimo kontrolierių įstaigos analitines funkcijas ir vengiant kontrolės veiksmų fragmentiškumo, sudaryti sąlygas šiai įstaigai aktyviai vykdyti kontrolės veiksmus – Seimo kontrolierių įstaigai numatyti papildomą finansavimą, taikyti papildomus reikalavimus ir numatyti, kad Seimo kontrolierius atitiktų teisės aktų nustatytus reikalavimus leidimui dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija, žymima slaptumo žyma „Visiškai slaptai“. Darbo grupė manė, kad nėra būtinybės steigti trečiojo Seimo kontrolieriaus pareigybes.⁴

Seimo kontrolierių įstaiga, 2020 m. gruodžio 1 d. pateikusi išvadą dėl Seimo kontrolierių ir Žvalgybos įstatymų pataisų, taip pat nepritarė trečiojo Seimo kontrolieriaus, kuris turėtų atitikti teisės aktų nustatytus reikalavimus leidimui dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija, žymima slaptumo žyma „Visiškai slaptai“, skyrimui, nurodydama, kad toks siūlymas būtų perteklinis ir ne tik kad neužtikrintų sklandaus įstaigos darbo, bet ir tam tikrais atvejais pažeistų Seimo kontrolierių veiklos principus. Pasak įstaigos, visiems Seimo kontrolieriams turėtų būti taikomi vienodi reikalavimai, kad jie galėtų lygiomis teisėmis ir turėdami vienodas galimybes nepertraukiamai vykdyti įstaigos veiklą. Savo nepritarimą Seimo kontrolierių įstaiga grindžia ir tuo, kad per pastarąjį dešimtmetį buvo gauta vos 16 skundų dėl žvalgybos pareigūnų ir kriminalinės žvalgybos subjektų pareigūnų veiklos, o esamas teisinis reguliavimas yra pakankamas, kad Seimo kontrolieriai būtų

³ Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaigos 2021 m. kovo 16 d. raštas Nr. 1/3D-707 „Dėl Lietuvos Respublikos žvalgybos kontrolieriaus įstatymo koncepcijos“, p. 6.

⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarija, darbo grupės pasiūlymai dėl žvalgybos ir kriminalinės žvalgybos institucijų vidaus ir išorės kontrolės mechanizmo tobulinimo, 2020 m. rugsėjo 29 d. Nr. LV-453, p. 3–4.

laikomi turinčiais įgaliojimus tirti ir vertinti žvalgybos ir kriminalinės žvalgybos institucijų pareigūnų veiklą bei atlikti žmogaus teisių ir laisvių stebėseną šiose srityse.⁵

Vertinant Seimo kontrolierių įstaigos poziciją dėl žvalgybos institucijų kontrolės galima pastebėti tam tikrus prieštaravimus. Viena vertus, teigiama, kad reguliavimas yra pakankamas ir nereikia atskiros institucijos ar papildomos pareigybės – trečio Seimo kontrolieriaus, tirsiančio žvalgybos ir kriminalinės žvalgybos pareigūnų veiklą – kita vertus, pabrėžiama, kad turėtų būti nustatytas ir efektyvus išorinis žvalgybos institucijų kontrolės mechanizmas, o kontrolė turi apimti ne tik veiklos teisėtumo, darbuotojų darbo vertinimo, bet ir žmogaus teisių standartų laikymosi žvalgybos institucijų veikloje užtikrinimą.

Galima numanyti, kad Seimo kontrolierių įstaigos pozicija atitinka vyriausybės darbo grupės siūlymą suteikti papildomus įgaliojimus Seimo kontrolierių įstaigai, padidinti jos finansavimą, taikyti papildomus reikalavimus ir numatyti, kad žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo ir pagrindinių žmogaus teisių įgyvendinimo žvalgybos institucijų veikloje priežiūrą vykdysiančiam Seimo kontrolierius atitiktų teisės aktų nustatytus reikalavimus leidimui dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija, žymima slaptumo žyma „Visiškai slaptai“. Tačiau tokiu atveju, klausimas, ar tai atitiktų Seimo kontrolierių įstaigos poziciją, kad visiems Seimo kontrolieriams turėtų būti taikomi vienodi reikalavimai, kad jie galėtų lygiomis teisėmis ir turėdami vienodas galimybes nepertraukiamai vykdyti savo veiklą. Nebent tokia teisė būtų suteikta abiem Seimo kontrolieriams.

Vertinga aptarti užsienio šalių praktiką. Pavyzdžiui, Suomijoje, 2019 m. sustiprinus žvalgybos institucijų galias rinkti žvalgybinę informaciją, buvo sustiprinta jų veiklos priežiūra, ją patikint ne tik bendrosios paskirties parlamento (*Eduskunta*) ombudsmenui ir žvalgybos ombudsmenui. Jo veiklos mandatas apima civilinės Saugumo žvalgybos (suom. – *Suojelupoliisi*, SUPO, buvusi Saugumo policija), Gynybos pajėgų Gynybos štabo Žvalgybos padalinio (J2) ir Suomijos gynybos žvalgybos tarnybos (FIDA) priežiūrą, nes šios institucijos vykdo žvalgybą Suomijoje. Iki tol žvalgybos institucijų veiklą iš dalies prižiūrėdavo tik už žmogaus teisių apsaugą atsakingas parlamento ombudsmenas.⁶ Tuo metu Nacionalinį tyrimų biurą (Suomijos kriminalinę policiją), Pasienio apsaugos tarnybą, Muitinę ir kt. tarnybas, prižiūri bendrosios paskirties parlamento ombudsmenas, nes jos yra teisėsaugos institucijos.

Atskiros žvalgybos ombudsmeno institucijos įsteigimas motyvuotas tuo, jog žvalgybinė veikla turi daugybę specifinių aspektų, yra slapta, jautri, pasižymi didele rizika pažeisti žmogaus teises, todėl reikalinga specifinė priežiūra, kurios dėl jos specifiškumo bendrosios paskirties parlamento ombudsmenas negali tinkamai užtikrinti. Žvalgybinės veiklos priežiūra turi būti nuolatinė, nuodugni ir operatyvi. Tam reikalingos atitinkamos kompetencijos, įgaliojimai, laikas, žmogiškieji resursai, specialios darbo sąlygos, pavyzdžiui, apsaugos nuo informatyviojo elektromagnetinio spinduliavimo (TEMPEST) reikalavimus atitinkančios patalpos ir pan. Būtent tuo ir skiriasi žvalgybos priežiūra nuo plataus mandato bendrosios paskirties parlamento ombudsmenas vykdomos priežiūros. Šioje išorinės priežiūros sistemoje parlamento ombudsmenas atlieka žvalgybinės veiklos priežiūros priežiūrą.

Suomijos žvalgybos ombudsmenas yra nepriklausoma įstaiga, savo veikloje bendradarbiaujanti su duomenų apsaugos ombudsmenu, su kurio kompetencija artimai susijusi žvalgybinės veiklos, kuri apima ir asmens duomenų tvarkymą, priežiūra. Tačiau žvalgybos ombudsmeno veikla neriboja nei bendros paskirties ombudsmeno institucijos, nei jokio kito specialiojo ombudsmeno veiklos.

Austrijoje, Danijoje, Švedijoje, Norvegijoje, Belgijoje, Nyderlanduose, Portugalijoje, Graikijoje, Kroatijoje, Jungtinėje Karalystėje, Šveicarijoje, Šiaurės Makedonijoje žvalgybos

⁵ Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaigos 2020 m. gruodžio 1 d. raštas Nr. 1/3D-3093 „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo pakeitimo ir Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymo pakeitimo įstatymų projektų“, p. 3–6.

⁶ Lietuvos Respublikos Seimo Informacijos ir komunikacijos departamento Tyrimų skyrius, „Specialiųjų žvalgybos metodų taikymo sankcionavimas bei priežiūra Europos Sąjungos valstybėse“. Analitinė apžvalga 20/02, 2020 m. sausio 8 d., p. 15–18.

ombudsmeno nėra, tačiau iš dalies analogiškas nepriklausomo priežiūros funkcijas atlieka specialios institucijos ar pareigūnai – įgaliotiniai, komisarai, specialieji komitetai, priežiūros valdybos, tarybos.⁷ Visose šiose valstybėse, išskyrus Švediją, veikia ir specializuotos žvalgybos institucijų parlamentinės priežiūros struktūros (komitetai, pakomitečiai). Vokietijoje ir neparlamentinę priežiūrą iš esmės kontroliuoja specialus parlamento komitetas.⁸

Be to, Europos Taryba yra pabrėžusi, kad valstybės privalo užtikrinti, jog jų priežiūros sistemose būtų nepriklausoma struktūra, kuri nagrinėtų skundus dėl žvalgybos institucijų ir (ar) žvalgybos pareigūnų veiklos. Ar tai būtų speciali žvalgybos institucijų priežiūros įstaiga, ar bendros paskirties ombudsmeno institucija, tokius skundus turi nagrinėti įstaiga, turinti reikiamą prieigą prie žvalgybos institucijų veiklos metodų, žvalgybinės informacijos, įgaliojimus tyrimui atlikti išsamų tyrimą.⁹ Todėl svarbiausias kriterijus, kalbant apie žvalgybos institucijų priežiūrą, yra priežiūros veiksmingumas.¹⁰

Veiksminga nepriklausoma žvalgybos institucijų kontrolė priklauso nuo *specialiųjų kompetencijų*, turimų *įgaliojimų*, *žmogiškųjų*, *materialinių resursų* ir tam skiriamo *laiko*. Svarbus veiksmingos kontrolės bruožas yra jos *proaktyvumas*. Priežiūra gali būti *reaktyvi*, kada žvalgybos institucijų kontrolę atliekanti įstaiga tiesiog reaguoja į gautus skundus (pranešimus) ar į viešojoje erdvėje iškilusią informaciją apie galimai neteisėtą žvalgybos institucijų veiklą ir pan. Bet ji taip pat gali būti ir *proaktyvi*, kada kontrolieriaus įstaiga pati savo iniciatyva nuolat vykdo žvalgybos institucijų veiklos ir jų priimamų sprendimų teisėtumo, pagrįstumo kontrolę, ir nustačiusi požymius, leidžiančius manyti, kad žvalgybos institucijos ar žvalgybos pareigūnai galimai piktnaudžiaujama jiems suteiktais įgaliojimais ar galimai pažeidžia žmogaus teises ir laisves ar teisėtus interesus, ar galimai pažeidžia asmens duomenų, tvarkomų nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais, tvarkymo reikalavimus, imasi tyrimo.¹¹

Tokia kontrolė apima ne tik skundų dėl žmogaus teisių ir laisvių galimo pažeidimo ar pareigūnų piktnaudžiavimo nagrinėjimą, bet ir žvalgybinės informacijos, jos rinkimo metodų naudojimo, kitos žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo vertinimą. O tai neįmanoma be didelio visuomenės pasitikėjimo, specialios kvalifikuotos ekspertizės, teisės susipažinti su įslaptinta informacija ir kitų būtinų efektyviai priežiūrai įgaliojimų, žinių bei kompetencijų.

Lietuvoje žvalgybos institucijų veiklos teisėtumą kontroliuoja teismai, tačiau ta kontrolė apima tik teismo sankcionuojamus veiksmus, kaip nurodyta Žvalgybos įstatymo 13 straipsnyje. Lyginant dabartinę žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo kontrolę su kriminalinės žvalgybos subjektų veiklos kontrole, pastarųjų veiklos teisėtumą papildomai kontroliuoja dar ir tarpinė grandis – prokuratūra.

Kriminalinės žvalgybos subjektų pagrindinis veiklos uždavinys ir rezultatas – informacija, reikalinga nusikalstamoms veikoms užkardyti ir jas atskleisti. Dažniausiai kriminalinės žvalgybos objektai yra subvalstybiniai ar nevalstybiniai subjektai, kurių pagrindiniai motyvai yra neteisėtas praturtėjimas, viešojo saugumo sutrikdymas, pasikėsinimas į asmens gyvybę, sveikatą, turtą ir pan.

Žvalgybos institucijų veikla ir tikslai yra kitokie – jos nevykdo ikiteisminių tyrimų. Žvalgybos institucijos renka informaciją, reikalingą valstybės ir nacionalinį saugumą užtikrinančioms institucijoms pagal kompetenciją priimti sprendimus. Ši veikla apima ir žvalgybą, ir kontržvalgybą.

Todėl skaitmeninės eros ir šiuolaikinių grėsmių kontekste, kada didėja žvalgybos institucijų svarba, atsiranda ketinimai išplėsti jų galias, būtina stiprinti jų kontrolę, tam įsteigiant atskirą nepriklausomo žvalgybos kontrolieriaus instituciją. Jos veikla būtų orientuota į žmogaus teisių ir laisvių prevenciją siekiant užtikrinti, kad plečiamos žvalgybos institucijų galios bus naudojamos

⁷ Dr. Grazvydas Jasutis, Dr. Teodora Fuior, Dr. Mindia Vashakmadze, „Parliamentary oversight of military intelligence“. DCAF – Geneva Centre for Security Sector Governance, 2020, p. 27.

⁸ Lietuvos Respublikos Seimo Informacijos ir komunikacijos departamento Tyrimų skyrius, p. 1.

⁹ Council of Europe, „Democratic and effective oversight of national security services“. Issue paper, 2015 m. gegužės mėn., p. 63.

¹⁰ Dr. Grazvydas Jasutis, Dr. Teodora Fuior, Dr. Mindia Vashakmadze, p. 39.

¹¹ Ten pat, p. 29.

griežtai pagal įstatymuose numatytą paskirtį. Kartu tai didintų visuomenės pasitikėjimą žvalgybos institucijomis.

2019 m. atlikta visuomenės apklausa apie pasitikėjimą valstybės institucijomis parodė, kad žvalgybos institucija – Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentu (toliau – VSD) – pasitiki 63 proc. respondentų. Karinę žvalgybą ir kontržvalgybą vykdančias Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos yra krašto apsaugos sistemos institucija, todėl pasitikėjimą ja galimai atspindi pasitikėjimas Lietuvos kariuomene. 2019 m. ja pasitiekė 74 proc. apklaustųjų,¹² o naujausiais 2021 m. balandžio mėn. duomenimis pasitikėjimas siekė 66,9 proc.¹³ Kariuomene žmonės pasitiki bene labiausiai – tradiciškai ji yra antroje vietoje.

Tad pasitikėjimas žvalgybos institucijomis didelis, tačiau visada verta siekti didesnio pasitikėjimo. Taip pat lieka klausimas, kaip tas pasitikėjimas keistųsi išplėtus šių institucijų galias. Žvalgybos institucijų įvairių neigiamai veikia žiniasklaidoje pasirodantys pranešimai apie asmenų patikrinimus, tūkstančių šalies gyventojų telefoninių pokalbių pasiklausimus, sekamą elektroninį susirašinėjimą, apie tai, kaip teismai sankcionuoja beveik visus prašymus taikyti tokias operatyvines žvalgybos priemones (nors absoliuti dauguma prašymų gaunama iš kriminalinės žvalgybos subjektų, o VSD kai kuriuos žvalgybos veiksmus gali atlikti ir be teismo sankcijos).¹⁴ Tokius pranešimus neišvengiamai lydi kritika apie galimą žvalgybos institucijų kišimąsi į privatų gyvenimą.¹⁵

Atsižvelgiant į tai ir įgyvendinant Lietuvos Respublikos Seimo (toliau – Seimas) Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto (toliau – NSGK) atlikto parlamentinio tyrimo dėl asmenų, verslo subjektų ir kitų interesų grupių galimo neteisėto poveikio valstybės institucijoms priimančias sprendimus ir galimos neteisėtos įtakos politiniams procesams išvados, patvirtintos Seimo 2018 m. birželio 5 d. nutarimu Nr. XIII-1228, 8.4.6.4. papunktį, kuriuo siūloma „parengti teisės aktus dėl žvalgybą ir kriminalinę žvalgybą vykdančių subjektų nepriklausomos priežiūros instituto (žvalgybos ombudsmeno) įsteigimo“, bei vadovaujantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 73 straipsniu, nustatančiu, kad „prireikus Seimas steigia kontrolės institucijas“, parengtas Lietuvos Respublikos žvalgybos kontrolieriaus įstatymo projektas (toliau – Žvalgybos kontrolieriaus įstatymo projektas) ir jį lydinčiųjų įstatymų pakeitimai. Tai leis užtikrinti veiksmingą žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo priežiūrą, pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių apsaugą. Galiausiai prisidės prie pasitikėjimo žvalgybos institucijomis didinimo.

2. Įstatymų projektų iniciatoriai (institucija, asmenys ar piliečių įgalioti atstovai) ir rengėjai.

Įstatymų projektų iniciatorius – Lietuvos Respublikos Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto pirmininkas Laurynas Kasčiūnas.

3. Kaip šiuo metu yra reguliuojami įstatymų projektuose aptarti teisiniai santykiai?

Šiuo metu žvalgybos institucijų (VSD ir Antrojo operatyvinių tarnybų departamento prie Krašto apsaugos ministerijos) veiklos kontrolės pagrindus ir būdus nustato Žvalgybos įstatymas. Žvalgybos institucijų veiklos kontrolės subjektai yra Valstybės gynimo taryba (įstatymo 20 straipsnis), kuri pagal įstatymą taip pat koordinuoja žvalgybos institucijų veiklą (įstatymo 19

¹² ELTA, „Pasitikėjimas institucijomis: pirmoje vietoje – gaisrininkai“. Delfi, 2019 m. liepos 15 d. <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/pasitikejimas-institucijomis-pirmoje-vietoje-gaisrininkai.d?id=81723981>> [Žiūrėta 2021-05-07].

¹³ „Vilmorus“, visuomenės nuomonės tyrimas, tyrimo laikas 2021 m. balandžio 8–17 d. <<http://www.vilmorus.lt/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=2&cntnt01returnid=20>> [Žiūrėta 2021-05-07].

¹⁴ Asta Aleksėjūnaitė, „Šalyje – totalinis sekimas?“ *Kauno diena*, 2020 m. gegužės 13 d., <<https://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/salyje-totalinis-sekimas-967071>> [Žiūrėta 2021-05-07].

¹⁵ Tadas Ignatavičius, Vytautas Bruveris, „Žvalgybininkų mezgamas voratinklis šešėlių metė net ant aukščiausių Lietuvos vadovų“ *Lietuvos rytas*, 2020 m. sausio 29 d., <<https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2020/01/10/news/lietuvos-zvalgybininku-mezgamas-voratinklis-pasejo-abejones-kas-tapo-ju-irankiu-ir-sajungininku-13190560/>> [Žiūrėta 2021-05-07].

straipsnis), Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komitetas (parlamentinė kontrolė) (įstatymo 21 straipsnis), Vyriausybė (vyriausybė kontrolė) (įstatymo 22 str.), Seimo kontroleriai (įstatymo 23 straipsnis), teismai (teisėtumo kontrolė) (įstatymo 13 straipsnis). Žvalgybos institucijos vadovas atlieka vidaus kontrolę (įstatymo 24 straipsnis).

Žvalgybos įstatymo 23 straipsniu Seimo kontroleriams, be visų kitų funkcijų, yra priskirta Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo nustatyta tvarka tirti ir nagrinėti skundus dėl žvalgybos pareigūnų veiksmų, pažeidžiančių žmogaus teises ar laisves, vykdant žvalgybą ir kontržvalgybą. Tačiau Žvalgybos įstatyme nėra numatyta nepriklausoma išorinė išskirtinai žvalgybos tarnybų veiklos priežiūros institucija, užtikrinanti būtent žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo vertinimą bei pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių apsaugą.

4. Kokios siūlomos naujos teisinio reguliavimo nuostatos ir kokių teigiamų rezultatų laukiama?

Teikiamu *Žvalgybos kontrolieriaus įstatymo* projektu nustatomi Lietuvos Respublikos žvalgybos kontrolieriaus (toliau – Žvalgybos kontrolieriaus) ir jo pavaduotojo teisiniai pagrindai ir įgaliojimai, skyrimo ir atleidimo tvarka bei atskaitomybė, taip pat santykis su Seimo komitetu, atsakingu už parlamentinę žvalgybos institucijų kontrolę, – t. y. Seimo statute įvardintu NSGK, ir kitais žvalgybos institucijų veiklos kontrolės subjektais. Žvalgybos kontrolieriaus, kuris atliks Žvalgybos kontrolieriaus įstaigos vadovo pareigas, ir jo pavaduotojo įgaliojimai apims tik nepriklausomą žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo priežiūrą ir atitikties žmogaus teisių ir laisvių apsaugos reikalavimams vertinimą. Jie vertins žvalgybos institucijų ir žvalgybos pareigūnų veiksmus, žvalgybos metodų taikymo teisėtumą, tirs asmenų skundus.

Į Žvalgybos kontrolierių (Žvalgybos kontrolieriaus pavaduotoją) kreiptis su skundais galės fiziniai ir juridiniai asmenys, nurodydami, kad dėl žvalgybos institucijų ir (ar) žvalgybos pareigūnų veiksmų yra pažeistos jų teisės ir laisvės, padaryti asmens duomenų, tvarkomų nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais, tvarkymo pažeidimai. Taip pat galės kreiptis ir žvalgybos pareigūnai su pranešimais apie žvalgybos institucijos vykdomą galimai neteisėtą veiklą ir (ar) jos priimtus galimai neteisėtus, sprendimus, susijusius su asmenimis, kurių atžvilgiu vykdoma žvalgybinė veikla.

Žvalgybos kontrolerius (Žvalgybos kontrolieriaus pavaduotojas) tyrimus galės pradėti savo iniciatyva, nustatęs požymius, leidžiančius manyti, kad žvalgybos institucijos ar žvalgybos pareigūnai galimai piktnaudžiaujama jiems suteiktais įgaliojimais ar galimai pažeidžia žmogaus teises ir laisves ar teisėtus interesus, ar galimai pažeidžia asmens duomenų, tvarkomų nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais, tvarkymo reikalavimus. Taip pat – gavęs Prezidento, Seimo, Seimo NSGK, Seimo laikinosios tyrimo komisijos ar Vyriausybės paklausimą dėl Žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo ir (ar) pareigūnų veiksmų atitikties teisės aktų ir žmogaus teisių ir laisvių apsaugos reikalavimams bei galimų asmens duomenų, tvarkomų nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais, tvarkymo pažeidimų.

Jei skundai (pranešimai) pagrįsti, juos išnagrinėjęs ir atlikęs tyrimą, Žvalgybos kontrolerius ar jo pavaduotojas (priklausomai nuo to, kuris iš jų atliko tyrimą) priims sprendimus su išvadomis ir rekomendacijas. Nors šie sprendimai bus rekomendacinio pobūdžio, juos privalės nagrinėti žvalgybos institucija, kuriai toks sprendimas adresuojamas, ir apie nagrinėjimo rezultatus informuoti Žvalgybos kontrolierių (Žvalgybos kontrolieriaus pavaduotoją), t. y. kokių dėl priemonių, kurių bus imamasi, atsižvelgiant tuos kontrolieriaus sprendimus.

Žvalgybos kontrolerius (Žvalgybos kontrolieriaus pavaduotojas) galės teikti žvalgybos institucijoms metodines rekomendacijas dėl jų veiklos, susijusios su žvalgybos ir kontržvalgybos vykdymu, tobulinimo. Šios rekomendacijos būtų teikiamos siekiant užtikrinti žvalgybos institucijų veiklos teisėtumą ir atitiktį žmogaus teisių ir laisvių apsaugos reikalavimams.

Žvalgybos kontrolieriaus (Žvalgybos kontrolieriaus pavaduotojo) nepriklausomumą garantuotų jam einant pareigas taikomi ribojimai ir draudimai, kurie labai panašūs į taikomus žvalgybos pareigūnams bei žvalgybos kontrolieriaus įgaliojimų nutraukimo procedūroje esantys saugikliai. Pasiūlymas atleisti Žvalgybos kontrolierių (Žvalgybos kontrolieriaus pavaduotoją) galės

būti Seimo svarstomas, kai tai motyvuotu raštu pateiktą Seimo valdyba, kai posėdyje dalyvauja ne mažiau kaip pusė valdybos narių, arba Seimo komitetas, atsakingas už žvalgybos institucijų parlamentinę kontrolę, kai posėdyje dalyvauja daugiau kaip pusė komiteto narių, ar ne mažiau kaip 1/5 Seimo narių. Seimo Pirmininko, teikimas Seimui atleisti iš pareigų Žvalgybos kontrolierių (Žvalgybos kontrolieriaus pavaduotoją), jam sulaužius priesaiką, nesilaikant draudimų ir ribojimų, nurodytų įstatymo projekto 9 straipsnyje ar netekus teisės dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija, turės būti prieš tai apsvarstytas Seimo valdyboje, kai posėdyje dalyvauja ne mažiau kaip pusė valdybos narių, ir NSGK, kaip posėdyje dalyvauja daugiau kaip pusė komiteto narių.

Pažymėtina, kad Seimo skiriamam pareigūnui leidimą dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija išduoda Seimo Pirmininkas kaip paslapčių subjekto vadovas, gavęs VSD pažymą – to paties pareigūno prižiūrima institucija. Pavyzdžiui, vadovaujantis Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo 17 straipsnio 2 dalies 20 punktu, VSD pateiktą pažymą, kad teisė dirbti su įslaptinta informacija negali būti suteikta, jeigu nustatyta, kad Žvalgybos kontrolierius (Žvalgybos kontrolieriaus pavaduotojas) turi asmens savybių, „dėl kurių kyla grėsmė patikėtos įslaptintos informacijos saugumui“. Tokios „asmens savybės“ yra grynai vertinamojo pobūdžio aplinkybė, kuri galėtų būti traktuojama labai plačiai. Todėl siekiant maksimaliai įmanomo objektyvumo nustatyti minėti saugikliai.

Atsižvelgiant į tai, kad ne tik Žvalgybos kontrolierius (Žvalgybos kontrolieriaus pavaduotojas), bet ir Žvalgybos kontrolieriaus įstaigos valstybės tarnautojai ir darbuotojai savo darbe galės susipažinti su ypatingai jautria žvalgybos institucijų disponuojama įslaptinta informacija bei siekiant užtikrinti pastarųjų patikimumą, politinį neutralumą ir mažinti kontržvalgybines rizikas, jie turės atitikti teisės aktų reikalavimus, būtinus išduodant leidimą dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija.

Siekiant užtikrinti Žvalgybos kontrolieriaus (Žvalgybos kontrolieriaus pavaduotojo) veiklos viešumą, jis turės Seimui teikti metinius žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo ir žmogaus teisių padėties žvalgybos institucijų veikloje vertinimus ir metines veiklos ataskaitas. Taip pat vieša informacija apie aktualias naujienas, atliktų tyrimų rezultatus ir sprendimų įgyvendinimą bus skelbiama oficialioje Žvalgybos kontrolieriaus įstaigos interneto svetainėje.

Kartu teikiamu *Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymo* Nr. VIII-1861 16¹, 23 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 22¹ straipsniui įstatymo projektu siūloma papildyti nuostatas, reglamentuojančias žvalgybos institucijų kontrolę ir nustatyti, kad jų nepriklausomą išorinę kontrolę Žvalgybos kontrolieriaus įstatymo nustatyta tvarka atlieka Žvalgybos kontrolierius ir jo pavaduotojas. Tuo pačiu išdėstytos jų svarbiausios su tuo susijusios funkcijos. Taip pat pakeistos nuostatos, jog žvalgybos institucijų veiksmai ar neveikimas, susiję su asmens duomenų tvarkymu nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais galimai pažeidžiant įstatymus, gali būti skundžiami ne Seimo, o Žvalgybos kontrolieriui ar jo pavaduotojui Žvalgybos įstatymo nustatyta tvarka, o žvalgybos pareigūnų veiksmų, pažeidžiančių žmogaus teises ar laisves, vykdant žvalgybą ir kontržvalgybą, tirtų ir nagrinėtų ne Seimo, o Žvalgybos kontrolierius ir jo pavaduotojas.

Atsižvelgiant į tai, kad įgaliojimai vykdyti žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo priežiūrą ir atitikties žmogaus teisių ir laisvių apsaugos reikalavimams vertinimą taip pat pareiga kasmet raštu pateikti Seimui metų veiklos ataskaitą bus suteikti Žvalgybos kontrolieriui, *Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo* Nr. VIII-950 11 ir 12 straipsnių pakeitimo įstatymo projektu siūloma atsisakyti nuostatos, netiesiogiai apibrėžiančios su žvalgybos institucijų veikla susijusią Seimo kontrolierių kompetenciją (metų veiklos ataskaitos dalies, susijusios su žvalgybos institucijų veikla, pateikimas ir nagrinėjimas Seimo komitete), taip pat įtvirtinti, kad Seimo kontrolieriai netiria žvalgybos institucijų veiklos. Seimo kontrolieriams nebereikės tirti ir nagrinėti galimų žmogaus teisių ir laisvių pažeidimų žvalgybos subjektams vykdant veiklą. Tuo užsiims Žvalgybos kontrolierius.

Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 573 ir 589 straipsnių pakeitimo įstatymo projektu Žvalgybos kontrolieriui ir jo pavaduotojui suteikiama teisė pradėti administracinių nusižengimų teiseną, t. y. surašyti administracinių nusižengimų protokolą, dėl tokių administracinių nusižengimų, kaip kliudymas valstybės pareigūnams įgyvendinti jiems suteiktas

teisės, jo garbės ir orumo pažeminimo. Atitinkamai siūloma nustatyti, kad Žvalgybos kontrolieriui ir jo pavaduotojui teismai šaukimus, pranešimus, skundų, nutarimų (nutarčių) kopijas (nuorašus) ir kitus procesinius dokumentus galėtų įteikti elektroninių ryšių priemonėmis.

Atsižvelgiant į tai, kad Žvalgybos kontrolieriui suteikiama teisė kreiptis įstatymų nustatyta tvarka į teismą Žvalgybos kontrolieriaus kompetencijai priskirtais klausimais, atitinkamai *Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo* Nr. VIII-1029 14, 18 ir 112 straipsnių pakeitimo įstatymo projektu (toliau – ABTĮ pakeitimai) siūloma įvirtinti Žvalgybos kontrolieriui ir jo pavaduotojui teisę susipažinti ne tik su išnagrinėtos, bet ir neišnagrinėtos bylos medžiaga, kai tai reikalinga vykdant jo pareigas. Taip pat, atsižvelgiant į tai, kad Žvalgybos kontrolieriui ir jo pavaduotojui suteikiama teisė kreiptis į administracinį teismą su prašymu ištirti, ar norminis administracinis aktas (ar jo dalis) atitinka įstatymą ar Vyriausybės norminį teisės aktą, atitinkamai ši teisė įtvirtinama ABTĮ pakeitimais.

Žvalgybos kontrolieriaus (Žvalgybos kontrolieriaus pavaduotojo) sprendimai bus rekomendacinio pobūdžio, t. y. nesukeliantys teisinių pasekmių, todėl ABTĮ pakeitimais siūloma nustatyti, kad administracinių teismų kompetencijai nepriskiriama tirti šių sprendimų.

Lietuvos Respublikos valstybės politikų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymo Nr. VIII-1904 2 straipsnio ir priedėlio pakeitimo įstatymo projektu siūloma nustatyti Žvalgybos kontrolieriaus pareiginės algos koeficientą, kuris būtų 15,5 – toks kaip valstybės kontrolieriui ir Seimo kontrolierių įstaigos vadovui. Pažymėtina, kad Žvalgybos kontrolieriaus veiklos sritis yra siauresnė nei Seimo kontrolierių (pareiginės algos koeficientas – 14,5), tačiau reikalauja specifinių žinių ir kompetencijų, lyginant su lygių galimybių ar vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus (pareiginės algos koeficientai – 13) veiklos sritimis. Taip pat pareigas einančiam Žvalgybos kontrolieriui, siekiant garantuoti jo patikimumą ir politinį neutralumą, mažinti kontržvalgybines rizikas dėl jo veiklos specifikos ir jautrumo, būtų taikoma daug ribojimų ir draudimų, kurie jį varžytų ir net ne darbo metu ir kokie nėra taikomi Seimo kontrolieriams. Dėl to ir siūloma nustatyti tokį koeficientą, kaip Seimo kontrolierių įstaigos vadovo. Siūlomas Žvalgybos kontrolieriaus pavaduotojo, kuriam irgi būtų taikomi analogiški draudimai ir ribojimai, pareiginės algos koeficientas būtų 14,5.

Siekiant Žvalgybos kontrolieriaus veiklos skaidrumo, *Lietuvos Respublikos gyventojų turto deklaravimo įstatymo* Nr. I-1338 2 straipsnio pakeitimo įstatymo projektu siūloma Žvalgybos kontrolieriui, Žvalgybos kontrolieriaus pavaduotojui ir jų šeimos nariams įtvirtinti pareigą deklaruoti turtą.

Tikimasi, kad įsteigta nepriklausomo išorinio žvalgybos kontrolieriaus tarnyba su specialia kvalifikuota ekspertize galės efektyviau atlikti nepriklausomą žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo ir atitikties žmogaus teisių ir laisvių apsaugos reikalavimams vertinimą ir prisidės prie visuomenės pasitikėjimo žvalgybos institucijomis ir valstybe apskritai didinimo.

Siūloma, kad teikiami įstatymų projektai įsigaliotų 2022 m. sausio 1 d., kad valstybės institucijos spėtų pasirengti jų įgyvendinimui. Iki to laiko Seimo kontrolieriaus pradėtus ir nebaigtus tyrimus dėl žvalgybos institucijų ir (ar) žvalgybos pareigūnų veiklos užbaigs Žvalgybos kontrolierius.

5. Numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimo rezultatai (jeigu rengiant įstatymų projektus toks vertinimas turi būti atliktas ir jo rezultatai nepateikiami atskiru dokumentu), galimos neigiamos priimtų įstatymų pasekmės ir kokių priemonių reikėtų imtis, kad tokių pasekmių būtų išvengta?

Priėmus įstatymų projektus neigiamų pasekmių nenumatoma. Bus aiškiai reglamentuota nepriklausoma išorinė žvalgybos institucijų veiklos priežiūra ir asmens duomenų, tvarkomų nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais, tvarkymo kontrolė, sudarytos sąlygos veiksmingai tirti galimus žvalgybos institucijų ir (ar) pareigūnų įstatymų, žmogaus teisių ir laisvių pažeidimus. Taigi, tai neabejotinai leis sustiprinti žmogaus teisių ir laisvių apsaugą ir, kaip jau minėta, padidins pasitikėjimą žvalgybos institucijomis.

6. Kokią įtaką priimti įstatymai turės kriminogeninei situacijai, korupcijai?

Įstatymų projektai neturės įtakos kriminogeninei situacijai ir korupcijai.

7. Kaip įstatymų įgyvendinimas atsilieps verslo sąlygoms ir jo plėtrai?

Įstatymų projektai neturės įtakos verslo sąlygoms ir jo plėtrai.

8. Ar įstatymų projektai neprieštarauja strateginio lygmens planavimo dokumentams?

Įstatymų projektai neprieštarauja strateginio lygmens planavimo dokumentams.

9. Įstatymų inkorporavimas į teisinę sistemą, kokius teisės aktus būtina priimti, kokius galiojančius teisės aktus reikia pakeisti ar pripažinti netekusiais galios?

Siekiant inkorporuoti Žvalgybos kontrolieriaus įstatymą į teisinę sistemą kartu keičiami Žvalgybos, Seimo kontrolierių, Valstybės politikų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo, Gyventojų turto deklaravimo, Administracinių bylų teisenos įstatymai ir Administracinių nusižengimų kodeksas.

10. Ar įstatymų projektai parengti laikantis Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos, Teisėkūros pagrindų įstatymų reikalavimų, o įstatymų projektų sąvokos ir jas įvardijantys terminai įvertinti Terminų banko įstatymo ir jo įgyvendinamųjų teisės aktų nustatyta tvarka?

Įstatymų projektai parengti laikantis Valstybinės kalbos, Teisėkūros pagrindų įstatymo reikalavimų ir atitinka bendrinės lietuvių kalbos normas, o įstatymų projektų sąvokos ir jas įvardijantys terminai įvertinti Terminų banko įstatymo ir jo įgyvendinamųjų teisės aktų nustatyta tvarka.

11. Ar įstatymų projektai atitinka Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas ir Europos Sąjungos dokumentus?

Įstatymų projektai atitinka Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas ir yra suderinti su Europos Sąjungos teisės aktais.

12. Jeigu įstatymams įgyvendinti reikia įgyvendinamųjų teisės aktų, – kas ir kada juos turėtų priimti?

Žvalgybos kontrolieriaus įstatymui įgyvendinti Lietuvos Respublikos Seimas iki 2021 m. gruodžio 31 d. turės priimti nutarimą dėl Lietuvos Respublikos žvalgybos kontrolieriaus įstaigos įsteigimo ir patvirtinti Lietuvos Respublikos žvalgybos kontrolieriaus įstaigos nuostatus, kurie nustatys Žvalgybos kontrolieriaus įstaigos uždavinius, funkcijas, teises, pareigas, struktūrą ir įstaigos darbo organizavimą.

13. Kiek valstybės, savivaldybių biudžetų ir kitų valstybės įsteigtų fondų lėšų prireiks įstatymams įgyvendinti, ar bus galima sutaupyti (pateikiami prognozuojami rodikliai einamaisiais ir artimiausiais 3 biudžetiniais metais)?

Žvalgybos kontrolieriaus įstatymu steigiamai Žvalgybos kontrolieriaus įstaigos veiklai, jos vadovo ir darbuotojų darbo užmokesčio mokėjimui reikės skirti finansavimą iš valstybės biudžeto. Konkrečius prognozuojamus rodiklius einamaisiais ir artimiausiais 3 biudžetiniais metais siūloma apskaičiuoti Lietuvos Respublikos Vyriausybei.

14. Įstatymų projektų rengimo metu gauti specialistų vertinimai ir išvados.

Nebuvo gauta.

15. Reikšminiai žodžiai, kurių reikia šiems projektams įtraukti į kompiuterinę paieškos sistemą, įskaitant Europos žodyno „Eurovoc“ terminus, temas bei sritis.

„Žvalgybos kontrolierius“, „žvalgybos kontrolieriaus įstaiga“, „žvalgybos institucijų kontrolė“, „žvalgybos institucijos“, „žvalgybos pareigūnai“, „nepriklausomumas“, „veiklos teisėtumas“, „žmogaus teisės ir laisvės“, „asmens duomenys“.

16. Kiti, iniciatorių nuomone, reikalingi pagrindimai ir paaiškinimai.
Nėra.

Teikia:

Seimo nariai

Laurynas Kasčiūnas

Vytautas Bakas

Gabrielius

Landsbergis

Raimundas Lopata

Saulius Skvernelis

Dovilė Šakalienė